

دانشکده مهندسی پیشرفت
(دانشگاه علم و صنعت ایران)

مرکز مطالعات راهبردی فردا
(بخش خصوصی)

روشن‌شناسی تولید علم با پارادایم تطبیقی - اسلامی

۵

روشن‌شناسی تحقیق در عملیات نرم با تأکید بر مبانی فلسفی و رویکردهای چند روشی

تدوین

دکتر علیرضا علی‌احمدی

استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر حسین محمدی دولت‌آبادی

انتشارات تولید دانش

سرشناسه: علی احمدی، علیرضا، ۱۳۳۸-

عنوان و نام پدیدآور: روش‌شناسی تحقیق در عملیات نرم با تأکید بر مبانی فلسفی و رویکردهای چند روشی / تدوین علیرضا علی‌احمدی، حسین محمدی دولت‌آبادی؛ [برای] مرکز مطالعات راهبردی فردا، دانشگاه مهندسی پیشرفت (دانشگاه علم و صنعت ایران).

مشخصات نشر: تهران: تولید دانش، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: وو، ۵۵۱ص: جدول، نمودار؛ ۱۴/۵ x ۲۱/۵ س.م.

فروست: روش‌شناسی تولید علم با پارادایم تطبیقی - اسلامی؛ ۵.

شابک: ۶۰۰۰۰ ریال ۷-۲۱-۸۶۳۲-۹۶۴-۹۷۸.

وضعیت: تألیف، ویرایش، فیا

یا دست: واژه‌ها

نوع: تحقیقات عملیاتی - روش‌شناسی

موضوع: Operations Research Methodology

موضوع: روش‌شناسی

موضوع: Research Methodology

شناسه افزوده: محمدی دولت‌آبادی، حسین؛ ۱۳۶۵-

شناسه افزوده: دانشگاه علم و صنعت ایران، دانشکده مهندسی پیشرفت، مرکز پژوهشی مدیریت راهبردی فردا

رده بندی کنگره: ۶/۵۷

رده بندی دیویی: ۰۰۳

شماره کتابشناسی ملی: ۵۷۱۵۴۰۸

انتشارات تولید دانش

عنوان کتاب: روش‌شناسی تحقیق در عملیات نرم با تأکید بر مبانی فلسفی و رویکردهای چند روشی

تألیف: علیرضا علی‌احمدی - حسین محمدی دولت‌آبادی

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۷

تعداد: ۱۰۰ نسخه

حروف چینی: انتشارات تولید دانش

چاپخانه: پیشرفت علم و صنعت

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و جز این‌ها برای ناشر محفوظ است. (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

مراکز توزیع و عمده فروشی: دانشکده مهندسی پیشرفت دانشگاه علم و صنعت، و تلفن‌های ۰۲۱۷۳۳۲۸۰۰۱ و ۰۹۱۲۳۰۷۹۵۳۸ و ۰۹۱۲۳۵۷۶۱۹۱ و ۰۲۱۶۶۴۷۵۰۸۰ و

«فهرست عناوین فصول»

فصل ۱- کلیاتی بر تفکر و روش‌شناسی‌های سیستمی.....	۱
فصل ۲- روش سیستمی نرم (SSM).....	۳۳
فصل ۳- روش توسعه نقشه‌های شناختی و تحلیل و توسعه گزینه‌های استراتژیک (SODA).....	۶۹
فصل ۴- روش تئوری محدودیت‌ها (TOC).....	۱۳۷
فصل ۵- روش سیستم‌های زیننده یا مانا (VSM).....	۱۸۹
فصل ۶- روش برنامه ریزی تعادلی (IP).....	۲۱۹
فصل ۷- روش نامه‌ریزی سناریویی (SP).....	۲۴۹
فصل ۸- روش رویکرد «تاب استراتژیک» (SCA).....	۲۹۳
فصل ۹- روش آشکارسازی و آموزش عروضات استراتژیک (SAST).....	۳۲۱
فصل ۱۰- روش‌های شبیه‌سازی: گستره پیدامان شبیه‌سازی کیفی، عامل مبنا و پویایی‌های سیستمی.....	۳۵۵
فصل ۱۱- روش‌های تحقیق در عملیات نرم ترکیبی.....	۴۶۵
فصل ۱۲- کاربردهای روش‌های تحقیق در عملیات نرم در حل مسائل جامعه اسلامی.....	۵۴۹

ما تلفیق بین علوم انسانی غربی و علوم انسانی اسلامی، اگر به معنای مجذوب شدن، دلباخته شدن، مغلوب شدن و جو زده شدن در مقابل آن علوم نباشد، را قبول داریم و اشکال ندارد. (مقام معظم رهبری در دیدار با اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۰/۱۰/۲۹).

ما نشان‌های را که امروز فرآورده ذهن، مغز و عقل بشر است، یاد می‌گیریم، آنچه را که بلد نیستیم، دنبال می‌آموزیم و به استادمان هم احترام می‌کنیم،... اما گرفتن علم از دیگری نباید به معنای این باشد که شاگرد باید تا ابد شاگرد بماند، نه امروز شاگردیم، فردا می‌شویم استاد. آن‌ها همان‌ها نیستند. آن‌ها یک روز شاگرد ما بودند، اما الان شده‌اند استاد ما، غربی‌ها علم را از ما یاد گرفتند. (مقام معظم رهبری در دیدار با اساتید، معلمان و دانشجویان دانشگاه‌های همدان، ۱۳۸۳/۱۷/۳۸۳).

باید تلاش کرد، برای اینکه علم‌آفرینی بر پایه‌های اسلامی باشد، با دید اسلامی، با تفکر اسلامی و مبتنی بر جهان‌بینی اسلامی تأمین کنیم. (مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۱/۶/۱۹).

ساختار دانش بشری در حوزه‌های علوم اجتماعی و از جمله دانش مدیریت، به عنوان یک نظم علمی متشکل از مفروضات و مبانی فلسفی پارادایم‌ها، اصول و نظریه‌های علمی، روش‌شناسی‌ها، داده‌ها، ورودهای کاربردی مبتنی بر بکارگیری ابزارها و روش‌ها برای حل مسائل و مشکلات اجتماعی است.

روش‌شناسی مختص به خود است (به جز دیدگاه طرفداران پراگماتیسم که قایل به حل مسئله به هر طریق ممکن با رویکرد و پارادایم ترکیبی است).

پارادایم از دیدگاه بوریل و مورگان مجموعه‌ای از مفروضات در ارتباط با سؤالات معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و روش‌شناسی است که ساختار دانش را در هر حوزه تخصصی و رشته تحصیلی شکل می‌دهد. سؤالات معرفت‌شناسی (شناخت‌شناسی) با راه و روشی که دانش درباره جهان، جامعه و افراد می‌تواند ایجاد و اعتبار بخشی و ابلاغ نماید سروکار دارد؛ سؤالات هستی‌شناسی با ماهیت فیزیکی و مادی انسان، انسان و جامعه سروکار دارد و نهایتاً مفروضات روش‌شناسی به فرآیندهایی می‌پردازد که پدیده و موضوع مورد نظر، بررسی می‌شود تا دانش معتبر حاصل شود، می‌پردازد. همچنین با توجه به اینکه رابطه محقق با ارزش‌ها و دیدگاه‌های محقق یکی از مباحث اصلی معرفت‌شناسی می‌باشد، موضوع ارزش‌شناسی نیز از دیدگاه فلاسفه علم یک رکن پارادایم تحقیق تلقی می‌گردد. لازم به یادآوری است، چرا که دانش علوم اجتماعی از جمله دانش مدیریت با انسان و جامعه (علاوه بر پدیده‌های طبیعی) سروکار دارد، از یک سو، موضوع انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی و تاریخ بعنوان بخشی از هستی‌شناسی متعارف تلقی شده و از سوی دیگر، جهان بینی توحیدی، عالم هستی نیز با خالق هستی و عالم ماوراءالطبیعه مرتبط است، بنابراین مرزهای حاکم بر خدایشناسی، وحی و نبوت‌شناسی، معاد و قیامت‌شناسی و عالم غیب و... نیز جزئی از هستی‌شناسی پارادایم تحقیق در توحیدی تلقی می‌گردد.

هر پارادایم فلسفه علم، پشتوانه علمی برای این سوال است که چرا ما در یک موقعیت از روش یا روش‌های خاصی برای تحقیق و حل مسئله استفاده می‌کنیم. به عبارت دیگر روش‌شناسی تحقیق، رهنمودهایی برای انجام فعالیت‌هایی است که در یک تحقیق باید انجام شود در حالی که روش تحقیق، توصیف می‌کند که چگونه فعالیت‌های تحقیق باید انجام شود تا نتایج معتبر بدست آید، ضمن آنکه مسئله حل می‌شود.

پرفسور ایستربی اسمیت برای ضرورت درک مبانی فلسفی تحقیق، این جنبه مهم را بدین شرح مطرح می‌کند:

الف - درک فلسفه تحقیق به مشخص شدن طرح تحقیق کمک می‌کند، تا مشخص شود بدنبال گردآوری چه شواهدی باشیم؟ این شواهد را کجا جستجو کنیم؟ و چگونه می‌شود که این دستیابی به پاسخ سؤالات تحقیق بکار گیریم؟

ب - این امر کمک می‌کند تا محقق، ابتدا تشخیص دهد، کدام تحقیق می‌تواند، پاسخگوی سؤالات تحقیق او باشد و کدامیک نمی‌تواند؟

ج - این امر کمک می‌کند تا محقق به طرح‌هایی متفاوت از تجربیات گذشته خود، حتی طرح‌های تحقیق خلاقانه، دست یابد.

بدون یک مبنای فلسفی مشخص، نتایج یک تحقیق ممکن است، بی معنا و حتی گمراه کننده باشد، بنابراین از دیدگاه اغلب فیلسوفان علم (جز پراگماتیست‌ها) هر تحقیق باید بر بستر یک پارادایم مشخص انجام شود تا بین مبانی فلسفی (معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی، هستی‌شناسی و انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی و...) و متدولوژی‌ها (روش‌شناسی‌ها)، روش‌ها و ابزارهای آن سازگاری وجود داشته باشد و از بررسی دیگر این طرح تحقیق و نوع سؤالات تحقیق است که متدولوژی و بدنبال آن، روش تحقیق تعیین می‌کند. ای‌بندی به این موضوع، تضاد بین فرآیند تحقیق و نتایج تحقیق را مرتفع می‌سازد.

لازم به یادآوری است که هستی‌شناسی و روش‌شناسی هر مکتب معرفت‌شناسی (شناخت‌شناسی)، متأثر از نظام ارزشی حاکم بر آن مکتب بوده که با برداشت و نحوه بیان و شیوه سخنوری و زبان شناسی اندیشمندان آن پارادایم در هر عصر و زمانه ارائه می‌شود.

قبل از انتخاب روش تحقیق و بکارگیری ابزارهای تحقیق، محقق باید موضوع تحقیق خود را بشناسد و آنرا بر یکی از مکاتب معرفت‌شناسی و پارادایم‌های غیر آن استوار نماید.

- ما بر این باوریم که چارچوب فکری (پارادایم) - توسعه دانش در آینده، جهان‌بینی اسلام ناب محمدی (ص) خواهد بود لذا محققین ما در این "مجموعه کتب روش‌شناسی تولید دانش با رویکرد تطبیقی - اسلامی"، مکتب معرفت‌شناسی اسلام، مبانی و مفروضات هستی‌شناسانه آن را به نقل از اندیشمندان اسلامی احصا نموده و در مقایسه با اجزاء سایر پارادایم‌های فلسفه علم متعارف، ارائه نموده، لیکن آنچه بکارگیری این مبانی و مفروضات، برای تولید دانش و حل مسئله محدود می‌کند، دامنه روش‌های تحقیق و ابزارهای متناظر همه آنهاست، لذا در این مجموعه سعی کرده‌ایم که به موازات معرفی روش‌های تحقیق ذیل هر یک از پارادایم‌های متعارف دانش بشری به طراحی و تبیین روش‌های متناسب با مبانی و مفروضات جهان‌بینی اسلامی پرداخته شود و روش‌هایی مناسب برای تحقیق ذیل جهان‌بینی اسلامی ارائه شود تا بتوان از آن‌ها

نیمه راه هستیم و دست یاری به سوی همه اندیشه‌ورزان جهان اسلام، روش‌شناسان و نظریه‌پردازان توسعه دانش دراز می‌کنیم.

در مورد روش‌شناسی و روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی مورد نیاز جامعه اسلامی، دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد که مؤلفین این مجموعه در جلد ۱ مجموعه کتب روش‌شناسی بدان پرداخته‌اند و به معرفی مبانی فکری پارادایم‌های اثبات‌گرایی، تفسیری - برساختی، انتقادی ساختارشکن، ترکیب‌گرا، پیچیدگی، پست مدرن، پرداخته و ضمن نقد و ارزیابی این پارادایم‌ها، به تبیین پارادایم اسلام تعالی بخش (با عنوان پارادایم تقدیری - تدبیری) پرداخته و روش‌شناسی‌های تأسیسی، تطبیقی، مضامینی، کمی، کیفی، آمیخته؛ تعارض‌یابی؛ حل مسئله و روش‌های آینده‌شناسی و آینده‌نگاری را به دلیل آن معرفی نموده‌اند. همچنین در جلد ۱ به معرفی پارادایم‌های متعارف دانش‌سازمان و مدیریت پرداخته و سپس به تبیین پارادایم مدیریت اسلامی و روش‌های پرتوافکنی ارزش‌های اسلامی رویکردهای علم و فناوری بر فرایندها و زیرساخت‌های تحقق اهداف عالیه و مأموریت‌های فعالان اقتصادی و اجتماعی در جمهوری اسلامی پرداخته‌اند.

مؤلفین در جلد ۲ - به معرفی انواع روش‌های نظریه‌پردازی و ارزیابی و تست نظریه‌های راهنمای عمل پرداخته‌اند و پیوستگی گسترده زیر بین پارادایم‌ها، استراتژی‌ها، رویکردها و طرح‌های تحقیق با نظریه‌پردازی در علوم اجتماعی را مطرح کرده‌اند، ضمن آنکه به مقایسه پارادایم‌های متعارف علوم بشری با مختصات پارادایم توسعه دانش - علم - آگاهی اسلامی پرداخته‌اند.

مؤلفین در جلد ۳ - به معرفی انواع روش‌های تولید دانش، ناشی از ترکیب و تلفیق دانش مکتوب تا دانش ضمنی موجود در اذهان دانشمندان و خبرگان پرداخته‌اند و روی چگونگی فراتحلیل مطالعات کمی و فراتلفیق مطالعات کیفی به تفصیل ارائه عریق شده است و نهایتاً روش‌های تفسیر موضوعی متون دینی و اسلامی و روش هرمنوتیک از دیدگاه اسلامی بررسی و نتیجه‌گیری شده است.

مؤلفین در جلد ۴ - با توجه به اهمیت تحلیل روابط علی - معلولی در علوم اجتماعی (تحلیل دلایل وقوع پدیده‌های اجتماعی) از دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان بررسی کرده‌اند و انواع روش‌های تبیین روابط علی - معلولی را معرفی نموده‌اند و آنگاه روش‌های تحلیل روابط علی - معلولی و سنجش اثرگذاری علت‌ها روی معلول‌ها معرفی گردیده و سرانجام روش تحقیق علی تطبیقی کیفی برای بررسی سرنوشت تمدن‌ها و انقلاب‌ها در سطح کلان معرفی گردیده است.